

FÖLDRAJZI, FELEKEZETI ÉS KULTURÁLIS TEREK KÖZÖTT

Peremlétben? Félúton

A Tiszazug néprajzi, történeti, földrajzi kutatása az ezredfordulón¹

Olvasói besorolás, szerzői intenciók... – találgatások vagy félrehallások... A látszólag nehezen összehozható fogalomtár talán egybesimul mégis az alábbi kötetek esetében. Merthogy élmény-egységek alapján is lehetne talán olykor-olykor nemcsak tematikáik vagy műnemi sajátosságaik alapján könyvek és kölcsönhatások korszakos trendjeit keresni-megfogalmazni, ha másban nem, legalább komplexitásban és tudományterületek közötti kitartó átsugárzásban. Ilyesféle munkákat kerestem itt egybe, melyek rokon vonása nemcsak a Kárpát-medencei etnikai kultúrák együttélése, de az is, hogy mintegy „mögöttük” a kivetített térkép és főleg megannyi életkép feltjai szinte tetszőlegesen módosulnak, átszíneződnek, új keresztséget szenvednek el, vagy egyszerűen csak átfut rajtuk az idő sodrása, s bekerülnek abba a zónába, ahol már a léthelyzetek összessége uralkodik, kölcsönhatásban, jelentések terében, hagyományban és dilemmákban is...

Egy ilyesfajta életkép és történetkép közös felmutatásaként fogant talán a hajdan híres-hírhedtté vált tiszazugi perек és az akkori Társadalomtudományi Társulat Tiszazug-konferenciájának (1926. évi közgyűlés) Szombatfalvy György által tartott előadásából föltároló kilátástalan tájképe, mely földülta a társadalmi kérdésekre érzékeny gondolkodókat, majd írókat készített drámai élethelyzetek ábrázolására, néprajzosokat a tájegység szokásainak, demográfijának, egykézésének, nincstelenségének, a Tisza és a Körös-torkolat közé zárt nyolc község szinte pre-feudális életszintjének regisztrálására, egyszóval narratívák gyártását idézte elő. Az „angyalcsinálók”, a bábaperek, a csecsemőgyilkosságok és a sorozatos arzén mérgezések tájegysége a sajtóbotrányok és jogi hercehurcák egykori kódéből szinte sosem mosakodhatott ki, a zsurnalizmusok körülvették még Móricz Zsigmond riportjaival szemben is, s ma is első reakció a Tiszazug tájnév hallatán a „bűn”

fészke, az egykézők és bűnben fogant gyermekekkel kapcsolatos képzet. Ugyanakkor elszánt tájkatatók (élükön Szabó László szolnoki néprajzos, ma már megyei múzeumigazgató is) a hatvanas évek végétől helyi gyűjtőtáborokat kezdeményeztek, hogy a népi életvilág, kollektív emlékezet és életmód-kutatási tényanyag mellett megpróbálják föltárni a magyar Alföld kellős közepén elhelyezkedő szigetszerű térségi identitás leglényegét. Úgy vélte: „A Tiszazugban mindig felhalmozódott valami, majd eltűnt, megszűnt, nem építették tovább. A kutatás célja, hogy megtalálják a kulcsát ennek a folyamatnak a megállítására. A néprajzkutató szerint a Tiszazug egy kis sziget az Alföld közepén, melyet kiváltságos területek vesznek körül, mint a Kiskunság, Nagykunság és mezővárosok, például Szolnok, Szentés, Csongrád, Hódmezővásárhely. Ezen települések gyűrtűjében, ebben a jobbágyi eredetű falvakból álló kis tájegységben szűkösebb élet biztosított, mint a kiváltságosabb közösségekben. /.../ Megalakult egy helyi kutató csapat, melynek tagjai között volt Kakuk Mátyás, Bacskó Júlia és dr. Barna Gábor, Gulyás Éva, Bellon Tibor, Sztrinkó István, Szabó István”..., és az „alapvetően néprajzos gyűjtések akkoriban eredménnyel jártak, /.../ indítását, megalakulását eredményezték az azóta is virágzó kunszentmártoni Helytörténeti Múzeumnak” (9. oldal). A szolnoki Damjanich János Múzeum kezdeményezte peremlét-kutatásban azután már forrásanyagként használhatták a hatvanas-hetvenes években készült levéltári és tárgy történeti forráskutatásokat, 2007-től pedig a Tiszazugban zajló gazdasági-társadalmi mentális állapotváltozások föltárását vették tervbe. E sokszereplős „tájrégészetnek” és változásnéprajzi összegzésnek egyik első eredménye egy szolnoki kiállítás, majd egy kunszentmártoni szakmai kon-

1 *Tiszazug kutatás, 2007–2011.* Szerkesztette Hegedűs Krisztián – Kovácsné Kaposvári Gyöngyi – Pusztai Gabriella – Pusztai Zsolt. Jász-Nagykun Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok, 2010., 337 oldal. <http://real.mtak.hu/12075/>

ferencia,² az elkészült rész tanulmányok pedig kötetformán jelentek meg, nem utolsósorban azt a lehetséges túlélési perspektívát nyújtva a térségnek, melyben a gazdasági fejlesztés, megélhetési segítség, szociológiai és mentális önismeret újraformálási trendjei immár „félúton” mutatkoznak látszanak a túlélés és a visszafordulás között. A kutatás³ feladata a tiszazugi (már lezajlott és jelenleg is folyó) társadalmi, gazdasági, mentális, kulturális, ökológiai folyamatok elemzése és értelmezése, ezen belül a családi gazdaságok, a vallási élet, az életvitel, az ünnepek, a sajtó, az ipar, a kulturális rendezvények és a természetföldrajzi jellemzőinek változáskövetése, mélyebben a közösségi élet, a tájegységi és lokális identitás, valamint az életmód-változás vizsgálata. A kötet elsődleges értéke tehát abban mutatkozik, hogy látványosan és eredményesen számol le a kistérről/történeti tájra/kistérségre jellemzőnek tartott prekonceptuális jelenségekkel, s megpróbálja a szinte homok- és lápfüggő, sokrétűségében megragadhatatlan komplexitást föltárni, átnyújtani, s majdani kutatások megbízható alapanyagává tenni.

A kötetben a térség muzeológus kutatója, Bagi Gábor a tiszazugi kultúra történetét összegzi nagyobb tanulmányban, képekkel illusztrálva. Főképp az egyházi birtokok, birtokosok, jelesebb családok, a vallási élet 1075-től itt jelen lévő trendjei mentén indul el (11-41. oldal), hogy az írástudók, nemesek és hivatalviselők nagy számának életút-alakulását vázlatozva az egyházi és világi műveltséget körvonalazza, jelezve az elbeszélhető múlt török kortól ismeretes folyamatainak súlyát a Magyar Királyság vármegyéi között. Hegedűs Krisztián a nagykun-sági jász betelepülés vallási-kulturális eltéréseiből formál olvasatot (43-54. oldal), főképp a város-hálózati kapcsolatok kunok és jászok közötti identitás-különbségekben megformálódó sajátosságai,

2 A Damjanich János Múzeum I. emeletén 2011. június 18-án nyílt kiállítás Dr. Csatári Bálint, egyetemi docens, geográfus nyitotta meg, fölidézve a kutatástörténet és a tájnéprajz e kitüntetett térségének változásához, reményteli jelen- és jövőképehez méltán fűződő szaktudományos közelítéseket. Lásd: [http://www.blogszolnok.hu/mhm_peremletben__damjanich_muzeum;](http://www.blogszolnok.hu/mhm_peremletben__damjanich_muzeum; http://www.mnh.eu/sites/default/files/Peremletben.pdf) <http://www.mnh.eu/sites/default/files/Peremletben.pdf>. Ezt megelőzte a kunszentmártoni Helytörténeti Múzeum és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága szervezésében megrendezésre kerülő *Peremletben? A Tiszazug néprajzi, történeti, földrajzi, kutatása az ezredfordulón* című tudományos kutatási program kunszentmártoni konferenciája (2011. május 11.).

3 OTKA K 68902. számú kutatási támogatás.

Kunszentmárton kiemelkedése, helyi sajtó, kaszinó, tradicionális kiváltságtudat és intézményesített eredet-ápolás ezekről komponált összképét adva. A török, majd polgári kor intézményesülését követve Pusztai Gabriella a kunszentmártoni gyáripar 19–20. századi eseménysorát festi meg és beszél el (57-77. oldal), majd az életvilágba beljebb térve Barna Gábor összegzi kutatási beszámolóját a helyi és közösségi ünnepekről, önképekről, államiassult formákról és hagyományos gazdálkodáshoz kötődő alkalmakról, egyházi és ünnepi, végül a „kitalált hagyomány” keretében illeszkedő rendezvényi újdonságokról, ezek helyi sajtójáról, majd civil és egyesületi háttéréről kínál összképet (79-98. oldal). De ha csupán annyit kiemelek, hogy Gecse Annabella a térség családi gazdálkodásába invitál, háztájizó, polgárosodó és „harmadik utas” vállalkozói világban túlélni igyekvő közösségeket mutat be (101-126. oldal), Pusztai Zsolt a térségre jellemző vizek orvhalásainak, a rapsic élet módszereinek, körülményeinek és eszközeinek mintegy „ökomúzeumi” körképével szolgál (129-151. oldal), Kotics József a tiszazugi falvak női szerepváltozására és a válások konnotációira irányít figyelmet komolyabb társadalomkutatási alapot javaslatával (153-167. oldal), Bartha Júlia a bábaperek és „angyalcsinálás” részletkérdéseit tekinti végig a huszadik század első harmadában (169-177. oldal), Mód László és Simon András a szőlő- és borkultúra történeti néprajzi, gazdaságszervezeti, kollektívizálási, majd a rendszerváltó évek új telepítési, borturisztikai, tulajdonosváltási, marketing-építési kérdéseit tárják fel a további kutatás alapjaként, jelezve, hogy mindezek belső struktúráinak állandósága az egyéni példák, gazdahistóriák, életút-modellek fókuszált rész kutatásait igénylik (179-187. oldal) – akkor nem csupán többoldalú metszetet, sokpólusú ráközelítés-technikát látunk, hanem ezek összhatásaként mintegy a tájegység emberének kilátásait, múltját és szorultságait is.⁴ Sándor Eszter a fényképek tiszaföldvári lakberendezési funkciói, rendszerezhetősége, személyes és kapcsolattörténeti jelentőségének feltárhatósága szempontjából összegzi meglátásait (191-227. oldal). Terendi Viktória a térség bevándorlóit, egykori és mai migránsait, elvándorlóit, a befogadó közösség attitűdjeit és konfliktusait beszél el a legjelentősebb kohéziós forrásként értelmezve a szerepek nyitottságát és befordulásait (229-240. oldal).

Megannyi további írás az elektrifikációt (Ara-

4 A szikárabb térségfejlődés-történeti áttekintést lásd Dr. Bagi Gábor muzeológus tollából: <http://www.tiszazug.hu/tiszazug.php>

nyos Sándor), a református hitélet rejtelmait (Monostori András István), a tájmetriai jellemzőket (Túri Zoltán, Kurucz Lajos, Szabó Szilárd), vagy jelesen a tiszazugi területi identitás roppant izgalmas problematikáit fejt ki a hovátartozást indokló háttér, a gazdaság mellett a regionális forrástámasz és a pszichológiai beállítódás játszmáiban is mutatkozó „identitás-vákuum”, a bizonytalanodás és arculatvesztés szimptomái segítségével (Szűcs Norbert, 299-308. oldal). Különösen izgalmas dimenziók tárulnak fel Kavacsánszki Máté áttekintéséből, melyben a Tiszazug turisztikai rendszerének, a falusi turizmus és épített környezet kölcsönviszonyainak, valamint a szociokulturális háttér és a PR-potenciál közötti dichotómiák komplexebb körképének fő vonalait engedi földterengeni (275-298. oldal). A kutatás résztermékeinek, az írások összességét jellemző módszertani diverzifikáltságnak köszönhetően az elbeszélhető összkép itt valóban a peremlét historikus és recens jelenségeit „írja le” – hisz kutatásközi összegzések kerültek itt egybe, nemcsak a térség földrajzi „félútján”, hanem a komplex tájantropológiai és változásnéprajzi vizsgálódás adott fázisában is. Ezért az egyes írások mintegy strukturáltan egymás mellé /és kevésszer egymásra/ épülnek, nem önmagukban, hanem a kötet egészében fölkinálva a néprajzi-történeti-földrajzi folyamatok ezredfordulós perspektíváját. Az életkép és történeti kép, modernizálódás és hagyománykötöttség, reménytelenség és kilábalási akaródzás ekképpen szinte minden tematikus írás mélyén ott rejlik, nem titkolva, hogy a néprajzi jelenkutatás a tradicionális szaknéprajztól a kifejezetten változás-fókuszú antropológiai szemléletmód alkalmazásáig maga is egyfajta „perifériáról” a narratív szaktudomány centruma felé elmozdult állapotban található, s ezzel együttérző, elkötelezett, szinte vibráló kölcsönhatásban áll a kutatásra kiszemelt térség státuszváltozásaival.

Etnoföldrajz, érintkezési zónák, felekezeti terek

Vannak művek, s nemcsak regények vagy versek, hanem tudományos opuszok is, melyek a szaktudományi fókusz mellett az időtállóság, az avulásképtelenség, a porréteg alól is kivillanó hatásúak, már keletkezésükkor, s később, elvben „idejétmúlt” tudáskorszakba süppedve is. Keményfi Róbert munkája eredendően egy szerényen poros és érdektelen „civisvárosi” egyetem „kötelező irodalom”-szagú sorozatába illeszkedik, de értékei mellett vagy fölött

mégis úgy surrant el a közömbösen maradi szakmai érdektelenség, ahogyan az már manapság senkit sem lep meg vagy háborít föl. Magunkra vessünk, amiért ez így történik, s amiatt is, mert még csak nem is érezzük zsenírozva magunkat, ha kiesik a szemhatárunk sarkán valamely opusz, melyre kevesebb vagy semmi figyelem nem maradt immár. Viszont a szóbanforgó műre, a *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban* című kötetre talán mégsem kellene szimplán mint egy száraz vidék még szárazabb kiadványára gondolnunk. Az olvasói érdeklődést gerjesztő elégedetlenségre számítva azonban itt most csak megerősítem: az *Etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei⁵ alcímű opusz* már e cím rangú alcímében is pontosan mutatja: *interdiszciplináris munkáról* van szó, mely nemcsak futó ismeretést kíván, hanem mi tagadás, meg is érdemelne a lelkes üdvöztetést! Nem is csak azért, mert a szerző a kötet közel háromszázötven oldalán kitartó következetességgel gondoskodik a két, magában véve is rangos, önkörén belül is „multivokális” tudásterület összehangolásáról, hanem mert teszi mindezt a két szemléletmód jóízű, finom és árnyalt harmóniájával, egybecsiszolásuk aprólékos gondját céhes mestermunkaként vállalva. Mintegy „mellékesen” végzi el ezenközben a legnehezebb feladatokat: korábbi munkáinak, az európai görög katolikus vallási területről írott tanulmányainak és adatgyűjtéseinek átfogó felhasználását, „problémakatalógusként” a különböző metodikai keretek bemutatását, szerteágazó tudományközi munkák érvkészletének adaptálását, illetve az etnikai és felekezeti térszerkezet fogalomtárának áttekintését stb. S teszi ezt a célból, hogy összegző eljárásmodot javasoljon (oktatási célra is, szaktudományi elmék tudásterületek közötti analógiáit serkentve) a tértudományok *szakmatörténeti* és a kortárs vallásnéprajzi nézőpontok egyes ágainak *mentálitáshistóriai* összebékítésére. Földrajz, néprajz, kisebbségkutatás, etnikai térszerkezet, társas kultúrák és kultúraközi kölcsönhatások kutatói számára egyaránt kihívás, próbatétel, szemléletformálás, követhető logikájú megismerő és elbeszélő apparátus praktikusán is. Hónapokig ülhet az ember a kötet komplexitásában, mint egy hegytetőn vagy folyótorkolatnál..., ahol a múlt a jövővel találkozik, s olykor alig-alig ismerik meg egymást...

Merthogy a mű a debreceni KLTE Néprajz-tan-szék szakrális néphagyomány-kutatásaira épülve a vallás térbeliségének és politikai-földrajzi-kulturális

5 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004.

jelentéstartalmainak föltárására, résztémákon át a múltbeli és jelenkori terepkutatások, térképek, levéltári anyagok, statisztikák és mikrokörnyezeti elemek átfogó bemutatására szolgál. Olvassa akár helytörténész vagy demográfus, kisebbségsszociológus vagy vallásantropológus – ezt a szinte archeológiai rétegződést biztosan meglelheti benne. Az etnikai és térszerkezeti vizsgálatok összehangolása, a néprajzi és a földrajzi kutatások eltérő szemléleti (mert hát főképpen téri és idői, de leginkább kulturális hullámzást tükröző, szinte morfológiai) aspektusai bizonyos fajta „finomszerkezeti” leírásban található meg itt. Például a *kisebbségi-kulturális jelenségek nemzeti-felekezeti térképekre vetítése* olyan szemléleti nívumot kínál, amelyet a vallásosság térbeliségének eddig kissé elhanyagolt kutatási témává avatása követ, megtoldva települési szintű térszerkezeti felmérésekkel, empirikus és hivatalos adatok korrigált eltéréseinek megvilágításával, a felmérési módok és a községi összeírások pontossági és megbízhatósági mérlegelésével, továbbá más megismerési szintekkel..., hogy mindez végül egy fölöttébb impozáns áttekintés olvasmányosan közreadott tartalmává simuljon össze.

Amennyire terepismeretem és szakirodalmi tájékozottságom engedi, kellő határozottsággal mondhatom: nem szoktak ilyen komplexitást felmutatni a részterületek kutatói, s még kevésbé szoktak *mikrolokális* szintű árnyalatokig elmerészkedni a nagy áttekintések tudorai. A „nagy” és „kis elbeszélések” közötti szféra jelentéstartalmait Keményfi mégis valahogy úgy volt képes egységbe szervezni, kézbe foghatónak és a maga föltárási gyakorlata mentén plasztikusan megragadhatónak feltüntetni a két diszciplína terepnumát, hogy kötete nyomán szinte nem is értjük, miért és hol volt, hol lehetett akkora különbség a szaknyelvi interpretációk között, amely nehezítette volna vagy lehetetlenné tette az „átlátást” a rokon területre. Pedig a debreceni néprajzi iskola, Bálint Sándor érzékenysége, Györffy István térségi teljességet átfogó vállalása, majd Bartha Elek vallásnéprajzi kutatási iránya, s megannyi kolléga térben és időben szinkron és diakron összefüggéseket is felmutató hatása szinte nem is teszi első pillanatra oly innovatívnak tetszőnek ezt a tudásterületi kölcsönhatás-együttest. Amint azonban az egyes fejezetek belső tartalmait, hangsúlyait, fölmutatottan kihangzó üzeneteit kezdjük mérlegelni, mindjárt sokkal árnyaltabban látszik, mi minden hiányzott a korábbi szemléletmódból, s mennyire „előkészített” volt már mindkét diszciplína határain belül

ez a kölcsönösnek tűnő összhang, mely valamiért létre mégsem jöhetett eddig az időig, s amelynek e keretben most Keményfi adott méltó rangot.

A Szerző szándéka korántsem kíván megváró, ébresztő vagy szembesítő lenni. Mint aki evidenciákhoz, földrajzi tényekhez és térképészeti kódokhoz szokott, úgy közli észrevételeit, úgy taglalja érveit és akként is építi fel gondolati vonalvezetését. Tényszerűségeiben beszél jobbra, holott számos helyen kitetszik: a „tények” mögött mindig sejdíti a jelentések kontextusát, érzékelteti a dimenziókat, relációkat, szinte képletbe foglalható arányképződményeket. Mivelhogy a földrajz is (a maga szcientizálódási folyamatában igen későn, a huszadik század elejére intézményesülni képes diszciplína módjára) efféle téri eszköztárral él, ha meg kell határozni egy társadalmi jelenség kiterjedtségét; s a néprajztudomány is, midőn a spirituális ködlésből korrekt mód kimetszett képletként kell felmutatni a hit mentén egyházi kapcsolatokat, vallási tagoltságot, felekezeti erőviszonyokat és szakrális áthatásokat... – valamiképp a „tényszerűnek tetsző” lényegeket kell felmutassa. A kettő összevonásával azután már sokkalta komplexebb eseti érvényességet kell igazolnia. Keményfi ördögös alapossággal adaptálja és vezeti be a *kontaktzóna* fogalmát, melyet azután szinte fejezetenként kapcsol össze a jelentések és értelmezések terepnumaival. S alapelveként is azt követi, hogy szegmentumokra szedi a főfogalmakat (etnikai tér, vallási tér, szakralitás, etnicitás, államnemzet, kultúrnemzet, térképezés, térmodellek, mentális tér, térköziség-proxemika, módszertani térkonstrukciók – így a statisztikai-geográfiai módszerek, ökológiai életterek, regionális dimenziók, átmeneti terek – különbségeit), majd az elméleti és empirikus megközelítések vázlata nyomán a kortárs értelmezések és lehetséges interpretációk komplexumát, s ezekbe építi be mindennapi példáit, a működő vallási és etnikai identitások kiterjedését, kölcsönhatásait taglalva. A kötet egyötöde még így is a melléklet, ami doktori értekezéseknél nem ritkaság, de a földrajzosa jellemző okadatoltság még ezzel együtt is meglepi az etnológiai-etnográfiai leírásokhoz szokott szemet. Viszont mindez nem zavaró, mert folytonosan jelen van a terek közötti relációk kitapintható rácsszerkezete és hullámzása, s a Szerző kereső tekintete, érzékeny pillantása és rendszerező szemléletmódja.

Keményfinek példásan sikerül, amit amúgy nehezen képzelhet el az olvasó, hogy ugyanis miképpen lehet mondjuk az etnicitás, a hívó életvi-

tel, a hely, vagy a szórvány kategóriáját érzékletes egzaktussággal megőltetni. Ám ott, ahol mások a vallások törésvonalait markíroznák vastag filttel, Keményfi éppenséggel finom áthallásokra módot adó túllfánylat húz csupán (például az etnikai és nemzeti térkép-készítés ill. színhasználat szimbolikájának összefüggéseire koncentrálna, vagy a mentális terek és proxemikus kódok konstruált térképekre vetítésének megoldásait ecsetelve), s amit a legjava történész, szociológus vagy kulturális antropológus is megirigyelhetne: a határokat éppen a köztességben, a nyitott ablakok révén, vagy magukban a folyamatokban meglelt állandósággal példázva teszi érzékletessé. Ez a szemléleti multipolaritás éppen a mindennapi élet térhasználati gyakorlata értelmében válik kardinálisan fontossá, s épp e fontosság óvatosságra intő jellege épül bele szervesen a Szerző optikai térmodelljébe. De mert empirikus módszere immár régóta a történetileg evidens belső gyakorlatra fókuszáló megértés volt (például levéltári, könyvtári, kartográfiai alpanyagok összehasonlító elemzésével és értelmezésével, az etnicitás kivételésének, térképre rovasának vagy a vallási közösség átélésének megjelenítésével), ezt a vállaltan belülről nézőpontot keresztezi a pragmatikus értelmezések magyarázatával: hangot ad a tér-rekonstrukció vagy rehabilitációs eljárások esélyeinek, latolgatásra ajánlja a kisebbség és vallási viszonyrendszer belső normáinak leképezését stb.).

Keményfi e művével első körben a földrajzosok és a néprajzosok egyre szélesedő körének megérítését kísérli meg, a köztük lévő távolságot kívánja csökkenteni a jól megépített valóság-konstrukciók, hidak révén. Az általa képviselt választékosság módszertani magabiztossággal és igazoló alpanyaggal a két rokon tudomány közötti mesterséges (és képzelt!) falakat kísérli meg lebontani vagy áttetszővé, transzparenssé varázsolni, amelyek nem a társadalmi valóság működésében, hanem a róluk kialakított, révükön megfogalmazott határápítésben elválnak immár a társadalmi tényvilágtól, de ugyanakkor visszahatnak, s idővel olykor domináns hatásként a térszerkezetek látszólagos mozdulatlanságát is befolyásolják. Evidenssé teszi, hogy felosztani, megosztani, keretek közé préselni és szeparálni olyan hatalmpolitikai elv, amelyet rendre valamiféle doktrína, ideológiai cél vagy manipulációs gyakorlat szándéka formál, nem pedig a társadalmi szereplők maguk...

A mű célja – az alkotó szándékával egészséges harmóniában –, nem a diszciplínák közötti határápítés és védelmi övezet-konstruálás, amelynek

mintáját épp a hatalmpolitikai beszédmód adja, hanem ellenkezőleg: az ablakok, átereszek, ajtók, áthatások terének tágitása, a befogadó közeg folyamatos puhítása, rugalmas válasra készítése. Kortárs politológus számára ezek a „kitekintések” és látszólag elbizonytalanító „interdiszciplinaritások” lehetnek akár zavaróak is – de nézzünk nemcsak a globalizációk térképeire, hanem a helyi kultúrák, részkultúrák, szakrális kultúrák, viselkedéskultúrák és értékrendek lehetséges klasszifikálására, s mindjárt elnagyoltnak tűnhet a „magaslesről” megformált összkép, melyben véletlenül sincsen semmi személyes... Lássuk be, hogy etnikai csoporthatárok messze nem mindig kultúrák közötti határok is, és „kultúrák fölötti” rálátások majdhogynem csupán bandzsítások, ha nélkülözik az „átlátás” mellett a belátás igényét és gesztusát is. Ezzel Keményfi oszlopos jelentőségű opuszt alkotott, melynek további fél vagy másfél tucat társadalomtudományi területen munkálkodó embertudományos ágazat számára van „kötelező irodalom”-jellegű túli fontossága. S hogy épp szociológusoknak, néprajzosoknak mire való lenne ez a mű...? Válaszom roppant egyszerű: olyasfajta interdiszciplináris példaként szolgál, amely nem kizár vagy bekebelez más területeket, nem elvitat vagy sarokba szorít rokon ágazatokat, hanem átöleli mindezeket, egymáshoz hangolja az eltérő tónusokat, s fölkinálja a társadalomkutatóknak, hogy „áthallásait”, tudományterületek közötti merev határtartományait nyugodtan lazítsa föl, s vegye úgy, hogy a másik területe éppoly izgalmas, épp annyira szórakoztató, sőt néhanapján még izgalmasabb is, mint amit adatsorok görgetésével vagy (hogy a vallások szociológia-történeti interpretációival is összefüggésbe hozzam) historikus vázlatával és hívőszámok vagy felekezeti arányszámok feltornyozásával kínálni lehetne. Táblázat, rigorózus közlés, mutató és térbeli eligazodást segítő térképfolt így is elegendő akad a kötetben, mint Keményfi régebbi munkáiban is, de ezek mellett, s olykor „fölött” ott a mentális szférákat is átlátni hajlamos kutató érdeklődése a mélyebb megértés irányába fókuszálva...

Egyik tavalyi tanulmányában (*A nemzeti táj képzete. Mozaikok: értelmezési utak – kutatási keretek – példák*) félszáz oldalon részletezi, miképpen alakult a humán kultúra szövetében az átélhető, belakható, szimbolikusan birtokolható és büszkén mutogatható nemzeti táj. Ennek eredeti megjelenítése az Ilyés Zoltán és Klamár Zoltán által összehozott aszódi „kontaktzóna-konferencián” bemutatott

változattól fejlődött ki talán,⁶ ahol a térképszínek bővös és praktikus erejét mint hatalmi-politikai kommunikáció bővkörét írta le, s ahol a földrajzi térszemlélet klasszikus elemzőit meghaladó módon a térfelfogásban tetten érhető hamis mítoszok kérdéskörét ismertette. Példái hidegnek tetsző távolságtartással, de átélhető közvetlenséggel és impozáns bőséggel mutatják föl, mi módon színeződnek át-meg-át térképek, függően attól, hol és mikor adták ki magát a térképet, milyen színű egy szomszédos ország vagy belakott terület, ami „ellenséges” állam vagy saját/hazai törekvések lenyomatait fogadja be, esetleg kölcsönhatások és határátjárások találkozási felületeit jeleníti meg éppen... Tudatosítja egyúttal azt is: „ember által érintetlen természeti táj *sincs önmagában*. Csak *tájkép* van”. E 2015-ös (a geográfus Prinz Gyula és a történész Györffy István eszméit összehasonlító) tanulmánya végén deklarálja: „a táj és etnikai karakter kapcsolatának értelmezési lehetőségét alapvetően az *abszolút* térben kirajzolódó (megfogható) *objektív* formák összefüggéseiben igyekeztek elhelyezni. Napjainkra a *nemzeti táj* fogalma az utóbbi évtizedek legszélesebben vett társadalomtudományi, művészetelméleti értelmező írásai nyomán a nemzeti lét sokszálú, mentális térbeli aspektust *is* magában foglaló szerveződésére utal, illetve a nemzet emlékezetének esetleges (szituatív), sűrű szövésű pszichogeográfiai térképét fejezi ki” (2015:33).

Keményfi a történeti és térképezési gyakorlatok példáin keresztül illusztrálja, amivel bevezetőm magam is kezdtem: vannak olykor könyvek, tudások és közlések, amelyek nem évülnek el, még akkor sem, ha egyébként más tudás-ágazatok már megkoptak, az érdeklődés aprócska pontokra fókuszálódott immár, s inkább a feledés, a figyelmetlenség, az érdektelenség nyűgje veszi körül az efféle munkákat, semmint a lelkes fogadtatás. Írásom – mely készülhetett volna a kötet megjelenésének másnapján is akár – épp ennek a kommunikáció-túltengéses korszaknak következtében vajúdott évekig, s immár elsősorban talán azért szántam el magam megkomponálására, mert látva látszik, hogy ismét itt egy mű a szemünk előtt, melyre ahelyett, hogy nagyra-

becsüléssel néznénk, helyette révetegen bámulunk, majd lassan ráborulunk egy nyugodt álom ártatlan mámorában.

Pedig a *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban* című könyv egyszerűen szólva: fontos. Jó, hogy van immár. Nem elaludni, ébredni kell tőle... Artikulációs mozgásterünket ugyanis épp Keményfi teremti újra az etnikai és vallásföldrajz határvonalain át-meg-átjárva, szemhatárán a tér-antropológiai és interetnikus kölcsönhatások mentális tudomány-térképe segítségével...

Interetnikus mezsgyék és érintkező kultúrtájak

Ugyanazon a fentebb utalt aszódi konferencián kínálkozott a kisebbségkutatók közös meglepetéseként a hasonlóképpen földrajzos alapozottságú Ilyés Zoltán előadása is: *A kulturális kontaktzóna történeti változásai a székegyföld keleti peremvidékén*. Mint más munkáiban is,⁷ Ilyés Zoltán a kulturális antropológia komplex kutatási és szimbolizációs szféráiban a *táji adottságok közötti etnikai és nemzeti identitást* leli meg a Kárpát-medence multietnikus térségeiben. Megannyi helyen megfogalmazza a turizmus és az örökségesítés kapcsolatrendjét és kutatási példáit, a történeti földrajz keretei között tárja föl a kultúrtáj, a tájhasználat jelentőségét a Kárpátokban és Gyimesben, eközben az antropogén geomorfológia és etnikai földrajz, vallásföldrajz és lokális kapcsolatrendek számos szférája foglalja le figyelmét. Sőt: a földrajzi körvonalak, tájak és terek, határok és történetiség változáshagyományai kerítik körbe eszmehorizontját: *A tájhasználat változásai és a történeti kultúrtáj 18-20. századi fejlődése Gyimesben* című disszertációja⁸ a magyar nyelvterület perifériáján elterülő, izolált és polgárosodásban igen megkésett mikroregionális egységet veszi antropológus-földrajzos-társadalomtörténész nagyítója alá. A „nagyító” itt némi eufémiával formált kifejezés, hisz a Keleti-Kárpátok földrajzilag

7 *Szimbolikus határok és határjelek. A turisták és a helyiek határtermelő és -olvasó aktivitása Gyimesben* /2003/ <http://www.uni-miskolc.hu/~btkvat/doc/pub/konyvek/vagabundus.pdf>; *A gyimesi „ezeréves” határ olvasatai* /2005/; *Etnicitás és szimbolikus geográfia: A táj kisajátítása, különösen határvidékek, kontaktzónák esetén* /2010/; *A nemzetiesítés néprajza/antropológiája. Kutatástörténeti vázlat* /2014/ stb.

8 Disszertációk az Eszterházy Károly Főiskola Földrajz Tanszékéről, 1. Eger, 2007. 191 oldal.

6 *Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében*. Nemzetközi tudományos konferencia. 2004. augusztus 26-28. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága – Petőfi Múzeum, Budapest / Aszód, 2005. 260 oldal. On-line: http://www.museum.hu/program/5220/Etnikai_kontaktzonak_a_Karpat-medencében_a_20_szazad_masodik_feleben_-_Konferencia.

izolált, öfenntartó (autark) termelésre berendezkedett, hagyományos paraszti üzemszervezeti módokat még látszólag változatlanul fenntartó közösségi mintázata épp az „egykor és most” dimenziói között mutat tájhasználati módokat és tájformáló hatásokat. Teszi mindezt Ilyés olyan történeti ökológiai, kultúrakutatási és ökológiai antropológiai készlettel, amellyel a Tatros felső vízterületét mintegy „lettárba” véve a természeti keretek, a tájformáló kolonizáció, a román és magyar megtelepedőket jellemző tájbeélés alapján például birtokjogi, területhasznosítási, szociokulturális és antropogén morfológiai jegyek alapján írja körül, magát a térbeliséget a régi birtokegységek, az erdőpusztítás, a földművelési módok és teraszformáló stratégiák, ökológiai folyosók és sáncok, közös legelők és privát adóviszonyok, pásztorzkodás és népességnövekedés dimenziói között felmutatva. A mű egésze éppen a szociodemográfiai és antropogén morfológiai sajátosságok miatt bekövetkező kultúrtáji veszélyeztettséget hangsítja föl a záró fejezetben, melyben a folklorizmus, a tájésztétikai képre sokszor negatíván ható magánosítási cselezések, a gazdálkodást veszélyeztető tájlerablás és erózió, az életformaváltást követő új értékszemlélet eluralkodását és károsító hatásait mutatja ki imponáló aprólékossággal. Ha a hagyományos gazdálkodás elemei (állattartás, erdőhasználat, tejfeldolgozás, szántóművelés stb.) és a tájszerkezetben elemi egységekként megvolt, de ritkuló lakófunkciók (belsőségek, esztenák, szakrális emlékek, kerítések, nyári szállások, közösségi terek) átadják helyüket a traktoros művelés biodiverzitást csökkentő hatásának, továbbá ha a nyugati stílusú fogyasztóiség és turizmus-érzékeny szolgáltatások pusztíthatatlan hulladékhegyeket termelnek ki, s ha a tájvédelem nem képes tudatos, közösségi értékrendre épülő kollektív cselekvésre építve a kultikus szokásokra és belső kapcsolatrendre érzékeny beavatkozásra – akkor a kultúrtáji univerzum egykönnyen „szociális ugarrá” változhat át. A kötet egésze izgalmasan képviseli az ökomuzeális szemléletet, és a tradíciók változásával együtt járó kényszermodernizációs folyamatokat átlátni, értékelni, kezelni még lehetséges racionalitást, beleértve a tájváltozások gazdasági, esztétikai, funkcionális, közlekedési, turisztikai, talajtani, növényzetkutatási, állattenyésztési és birtokviszonyokban kifejeződő életmód-változatokat is, de szinte „mellesleg” a helynevek, tájszerkezeti változások, kulturális-politikai-szimbolikus határok és határhasználatok szinte teljes környezetrajzát is adja. A kulturális antropológia, melynek csupán igen meggritkult ér-

deklódási terébe (és szinte csak véletlenül) kerül be mostanság a paraszti táj vagy a kultúrtáj, ekkénti ráközelítéssel Ilyés azt a kivételes szemléletmódot mutathatja fel, melyet jószerivel egyedül képvisel ezzel a komplexitás-követéssel.

A földrajzi, etnopolitikai és kulturális rétegek torlódására, mentális régészeti feltárásának, izgalmas kalandjának alapos vázlatára vállalkozik Ilyés Zoltán másik munkájában is: a *Mezsgyevilágok. Etnikus interferenciák és nemzeti affinitások térbeli mintázatai a Kárpát-medencében* című kötetével⁹ az utóbbi idők monografikus feldolgozásai között is kiemelkedő súlyú elméleti közelítésben tárgyalja a Kárpát-medencei kutatások egy sajátlagosan „kultúrföldrajzos” aspektusát. Ilyés munkásságára régóta a kulturális antropológia, az etnikai kutatások és a földrajzi-gazdasági-megélhetési szemléletű kölcsönhatás-elemzések voltak jellemzőek, e kötetben pedig kifejezetten körüljárja, és a történeti Magyarország mentálisan konstansnak tekintett világaiban is térképészi pontossággal regisztrálja mindazon eltéréseket, melyek a köztes szférákat, áthatásokat, etnikus interferenciákat kínálják az empirikus megismerés számára. A Szerző kartografikus precizitása a teorikus térből indulva, de azt minduntalan az empirikus lokalitás-kutatásokban tesztelve építi ki a maga mintázatait, melyek (erőteljesen hangsúlyozva itt a minősítő jelzőt) *korszakos* alapjaként szolgálnak mindazon felfogások mai állásának és jövőre esélyeinek, melyek a régió mikroközösségi terében a lehetséges rajzolatokat körvonalazzák. Műve fontos szemléleti irányok foglalata, egyúttal disputáló olvasata és empirikus tesztje is, melyre nemcsak a kutatóknak-kutatásoknak, hanem a tárgyalta mezsgyék lakosainak, életteli életvilágaiknak is komoly szüksége van.

A könyv címének varázslatos túltengése szak-kifejezésekben és a legkülönbözőbb tudásterületeken is sokszor vitatott-átértelmezett tartalmakban láttatja, egészének sugallata pedig mégannyira igazolja, hogy sokterű, sokágú, szétágazó tartalmú gondolat-ívvel él a Szerző. A három nagyobb fejezet földrajzi terekben is strukturálisan tagolt vidékek, eltérő szubkultúrák és etnikai csoportkultúrák együttélését tükrözi: *román-magyar interferenciák* Csíkságban, görög katolikus papság helyzete a milleniumi hazaformálás idején, székelyek a csángókról és magyarországi sztereotípiáink, gyimesi

⁹ Ilyés Zoltán: *Mezsgyevilágok. Etnikus interferenciák és nemzeti affinitások térbeli mintázatai a Kárpát-medencében*. Lucidus Kiadó, Kisebbségkutatás könyvek, Budapest, 2008. 200 oldal

„ezeréves határ” szimbolikus rekonstrukciója és nemzeti turizmus, *Kárpát-medencei német identitások* szépe, szlovák, nemzeti és etnikai keretek, autonómiatörekvések és lojalitáskényszerek helyzetképei, s elméleti keretként a kötet kezdő blokkja *régi fogalmak és változó kontextusok* terében. A határ, a kontaktzóna, a szórvány, a peremvidék, a nyelv-sziget-néprajz és a honvagyuturizmus székelyföldi, körmöcbányai, bánáti, cseh-erdei terepeken... – olyan fogalmi univerzumok mindezek, melyek szűkös szótára is monografikus alpmű lehetne már. Ugyanakkor reménytelenül komplex tudások, s még reménytelenebb feltérési szorgalom, földrajzi és néprajzi tudás, antropológiai érzékenység jellemzi ez előadásokat-tanulmányokat egyenként is, amelyek együttese valaki invenciózus egyetemista számára egy hatalmas, kiadós életút termékének tűnhet, és kortárs kutatótól ugyancsak a legtisztelteméltóbb respektust követeli meg. Ilyés Zoltán egészen kétségbeejtően egyedül a maga felkészültségével, terepkutatói helyismeretével, érdeklődésének a Kárpát-medencei kisebbségek sorhelyezete iránti maximális nyitottságával, szakmai precizitásával is. Aligha ismerhető olyan szakmai érv, mely ellene szólna, ha vitatkozni kellene Vele – de nem kell, mert lenyűgöző pompájú és részletességű érvelése, retorikai attrakció-számba menő előadásai azt a tudományos emberfőtől nemcsak elvárható, hanem ritkaságát tekintve roppant sokra becsülendő perfektséget képviselik, melyet nehéz „jogosabb-okosabb” érvekkel elvitatni. Ehelyett tisztelni és szeretni, élvezni és magasztalni annál inkább lehet. Könyvei részletesebb ismertetésére örömmel vállalkoznék, de nem itt, s nem mostanság, hisz akkor egy elismerő kritikai értékelésére majdnem annyit illene szólni, mint amennyit ez előadásokból és tanulmányokból összeállított kötetében maga összerendezett. Csupán sajnálni lehet, ha ezek a művek nem igazán juthatnak el szépliteratúrai miliókbé, irodalmi folyóiratokba vagy ismeretközlő weboldalakra – ezzel ugyanis főképpen azok veszítenek, akik számára pótolhatatlan forrás és élvezetes tudományos csemege lehetne az etnicitás hazai szakirodalmában és határokon túli értelmezései között.¹⁰

Vannak olykor tehát könyvek, tudások és közlések, amelyek nemcsak nem évülnek el, hanem még akkor is hatnak, ha vannak ugyanakkor beideg-

10 Nem mellékes körülmény, hogy 2015. december 8.-án vesztettük el Öt örökre... Nagyobb és főbb munkái mindenesetre többségükben elérhetők és le is tölthetők ezen a webhelyen: <http://www.kisebbssegkutato.tk.mta.hu/adatbazis/a-kisebbssegkutato-intezet-kiadvanyai>

ződött rossz szokásai a többretegűvé válni látszó tudás-ágazatoknak (avagy, kortárs fogalommal és meghökkenítő sugalmazással: a „kreatív iparágaknak” és „tartalomszolgáltatásoknak”), s mindezzel még a hétköznapi könyvpiacnak, a „tudni-nem-értelmes” szakterületeknek is. Fontos, nem múló értékek ezek, kedvére és okulására a Kárpát-medencei identitások, térségi kultúrák, etnikai közérzetek és üdvtanok kutatói vagy értői számára is...

Új terek az új népvándorlási dimenziók közt

A tiszazugi átmeneti gazdasági és mentális terek, a Keményfi vagy Ilyés tárlójában is szerepet nyelő tömegmozgások nemcsak etnikai térszerkezet-változásokat szimbolizáltak, hanem a visszafordítható történeti képzetek, az emlékezet, meg a képzelt történelem krízisei között is fölmutatták az új dimenziók közötti migrációs térfolyamatokat. Épp ezek lettek tárgyai a holisztikus és esettanulmányi képeket fölvonultató *Új népvándorlás* kötetnek,¹¹ melyből az uniós látásmód eddig javarészt hiányzó kortárs kérdéseknek lényegi elemei világolnak elő. E tematikus blokkokban a globális trendek (Pólyi Csaba, Póczik Szilveszter, Laufer Balázs), az afrikai-magyar viszonyrendszer (Búr Gábor, Tarrósy István, Keserű Dávid, Radics M. Péter), az európai befogadás/kirekesztés-politika és az EU Gazdasági és Szociális Bizottságának migrációkezelési javaslatai formájában (Koller Inez, Mohay Ágoston, Erdei Nikolett, Tuka Ágnes, Christa Schweng). A földrajztudományi, történeti, afrikánisztikai, politikatudományi, nemzetközi jogi és külpolitikai felfogásokból táplálkozó szerzői tanulmányok a befogadás, a kirekesztés, a felügyelet és biztonság, a munkaerőpolitika és a menekültügyi méltányosság szigetei között kalauzolják az Olvasót, eleget téve a migrációtudomány-alapozási, demográfiai-szociológiai, kontinentális jogi és multikulturális, urbanizáció- és vándorlás-tervezési kontextusok által körülhatárolt várakozásnak.

Az új migráció(k) politikai kötődést, megtelepedést, munkavállalási vagy integrációs esélyeket, egyenlőség- és jobbiztonság-kérdéseket provokáló 21. századi eseménysora, kezdve a globalizációs hatásoktól, s át a migráns világ menekültügyi rémálmain vagy biztonságpolitikai kockázatain (Hein de

11 Tarrósy István – Glied Viktor – Keserű Dávid szerk. *Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között*. IDRResearch Kft. / Publikon Kiadó, Pécs, 2011., 294 oldal.

Haas, Zámbo Péter), egészen a menekült afrikaiak párizsi (Lángh Júlia) és brüsszeli (Szilasi Ildikó Hermina), a muszlimok németországi (Bodnár Előd) és az afrikaiak magyarországi megtelepedési kérdéseig (Glied Viktor), olyan globális kihívásként kerülnek fókuszba, melynek a tömeges vándorlás – ez mintegy 230 millió ember aktuálisan – csupán egyik formális mutatója. Az újabb időkben pedig az egyre erősödő afrikai bevándorlás Európába még e formalitásnak is nehézkedést ad tagállami jogszabályok, egységes migrációpolitikai szabályozás hiánya, etnopolitikai distinkciók, biztonságtechnikai és szociális feszültségek melletti legfőbb gond, a formálódó közösségek kiterjedése, számbeli gyarapodása, belső rétegződése és multikulturális függésrendje (pl. vallási, felekezeti, etnospecifikus, jogi státuszok, drog- és embercsempészeti veszélyeztetettség, fegyverkezési is ideológiai, piackeresési és diplomáciai kapcsolati kontextusai) miatt. Mindezen kérdések szemléje a kötetben kutatók, egyetemi tanárok, doktoranduszok, szakértők, elemzők és tanácsadók tematikus írásaiban kap összegzést – az áttekintések mögött rejlő országtanulmányok, probléma-katalógusok, esetelemzések vagy jogtechnikai közlések éppenséggel abba a mélyebb szférába is elvezetnek, ahol a kortárs Afrikát és Európát összekötő hagyományok, előképek, konvenciók és érdekek múltból fakadó elválasztódást és összekötést jelenítettek meg. Másként szólva: a globális tér (földrésnyi értelemben) lokálissá szűkítve, a sokmillió mozgó tömeg adaptációs stratégiáit egy-egy érdekszférára vetítve, továbbá a hazai szaktudományok álláspontját és reflexióit is földolgozó interdiszciplináris kontextust ugyancsak figyelembe véve olyan migrációs kézikönyvet látunk itt megvalósulni, amely a társadalomtudományok legtöbb területén, de mellette a földrajz-, részben néprajz-, jog, szociológia, demográfia, szociálpolitika és interkulturális kommunikáció-tudomány felé is elágazásokat mutat. Búr Gábor és Tarrósy István afrikai háttér tanulmánya, Keserű Dávid és Radics M. Péter vándorlási útvonalrajza, Dövényi Zoltán térföldrajzi aspektusai, s mások esetelemzése mind az afrikánisztikai témakörben, mind az eurokratikus migráció-felfogásban domináns trendek felől eligazít, beavató áttekintésekkel teszik impozánssá a kötetet. Másképp kifejezve: új teret rajzolnak, új dimenziók közt láttatják korunk népvándorlási sodrásainak aktuális képét és előzményeit, pontosítva nemcsak a globalizáció oly sokszor elvont tüneményét, hanem aktualizálva a megváltozott térszerkezeti összhatás intenzív körképét is.

Történeti terek, idői kényszerek

„Jó” térben lenni, s a hosszú időtartamok lehetőségét a kényszerek tantörténeteivel is egybevetni ma már nemcsak történészi, földrajzos vagy antropológus feladat, hanem mindezek együttesét igénylő vállalat. Kevés erre elszánt elme és kutatói program adatik meg, hacsak nem életmű-értékűen merészkedik (részkérdések iránt belső és kiterjedési terekben is) járatosnak mutakozó attitűd révén olyan összegzésbe fogni, mint Oláh Sándor tette Csíkszeredában. *Kényszerek – tanúságtévők. Történetek a legrosszabb évszázadból* című kötete¹² pontosan erre vállalkozik. Az eltűnő (vagy eltűnt) életforma vonzásából kényszerekkel és vágyakkal a Nagy Háborútól a szocializmus kori életformaváltásig és az ügynökjelenség „alulnézeti” elbeszéléseig számos olyan dimenzióra lehetünk figyelmesek, melyeknek Oláh Sándor az életformák és életvilágok tapasztalattörténeteit egybeszerkesztve formál emlékezet-könyvet. Célja nem utolsósorban az, hogy a történelem (valódiságában már szinte elbeszélhetetlen) történései ne tűnjenek a névtelenség feledésébe, s ne legyen megszépítő emlékezet része „a meggyötörtek, megkínzottak, üldözöttek, vagy az erőszak enyhébb formáival uralom alá hajtottak, a diktatorikus uralomgyakorlásban szoros függőségi viszonyokba vetettek” megannyi históriája, hanem megmaradjanak „a hóhéroknak segítők története is”, „hátha kevesebb rosszra lesznek kaphatók a későbbi nemzedékek” (6. oldal).

Mint számos korábbi kötetének, seregnyi tanulmányának, tájgazdasági és térségtörténeti vizsgálódásainak ismerője, szakmai életútjának tisztelője is úgy látom, a „névtelenség feledésébe” nem száműzött témakörök edzették imhol erőteljesre és jelentésseljesre ezt a könyvet. Oláh abból indul ki, hogy megannyi történész szerint a 20. század az emberiség történelmének eddigi legrosszabb, kivételesen kegyetlen időszaka volt: diktatúrák és genocídiumok, tömegpusztító háborúk és ideológiai gyilkosságok, embertelen életminták és mérhetetlen brutalitás söpört végig rajta, s e megrendítő tapasztalatok a különféle életvilágokban élő és cselekvő emberek tömegei számára maradtak jelképes és történeti hitelű tudások. A kötetben ezek számos verzióját, egyéni sorsvázlatait jeleníti meg, egyértelműen a történetmesélés legújabbkori narratív trendjeinek megfelelően, s a küzdelmes időben, sugaras térben szólva a külső hatalmi kényszerek és belső, egyéni

12 Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2016., 336 oldal

döntések metszéspontjairól. Portréi, alakjai közelbe-hozásával a személyesből a közéleti felé kalauzol, az átélés tónusán át vezet a falusi vagy városi környezet, a fölművelők vagy kisiparosok, munkások vagy értelmiségiek életútján át betolakodó hatalmi relációk felé. Igaz meséiben ezt a narratív történetmondás talán típusos, az alávetett egyént a maga csoportminőségében feltárulkozóvá tevő életpályák büvőkörében vonultatja föl, nem utolsósorban épp a létformák elbeszélőinek, értelmiségi közvetítőinek térben és időben behatárolódó emlékezéseire hagyatkozva. Kiemeli az egyéni életutakban személyes emlékműként megmaradt dokumentumok, levelek, sőt irodalmi feldolgozások jelentésterét is, magát a létbeni hogyanlétet tudja így tükrözni, hisz ezek a források mint a korszak „lenyomatai” nem „maguktól” beszélnek, hanem a hallgató tekintete, a kutató pillantása és értelmezési keretbe emelő gesztusa révén nyerik el életvilág-megjelenítő arculatukat. A múltbéli valóság-fogalmak és a torz vagy hamis ideologikus képeket tükröző életvilág-hazugságok kritikai áttekintése ma még és már nem halogatható tovább: Kurkó Gyárfás életpálya-modellje, egy falusi kisvállalkozó narratív emlékműve, egy pap az ügynökhálózatban, vagy a közösségi emlékezetet, a székelyföldi életmódváltást áttekintő nagyívű résztanulmány pontosan a 20. század megrendítő tapasztalatát, magatartásmoделlek és erkölcsminitáratok sokféleségét hozza terítékre, nem másképp, mint ahogy Ők Maguk, mi magunk vagy a korszak leíró és interpretáló tanúja elbeszélheti. A könyv épp az iménti pillanatban jelent meg, de mert az előző, *Kivizsgálás* című művének gondolati folytatása, már az alaposabb olvasás előtt is figyelemre érdemesnek látszik e téren, hogy a köztörténeti írás, a láttelekekben nevet találó és a kutatói „öntörténet” feladattudatát is ellátó vállalás mennyire fontos részesele a tapasztalati párhuzamokat kínáló más munkáinak, meg ennek az újnak is.

Oláh Sándor új opusza, s benne Szabó Gyula *Gondos atyafiság-a*, Füzi Lászlónak a parasztleletforma ellehetetlenüléséről vallott nézetei, Márton Áron és az ügynöklétbe bevont Pálfi Géza kapcsolathálója, a székelyföldi munkamigrációk sorsdöntően személyes mozzanatai, de meg további megannyi kérdéskör megfélemlítés-történeti narratívája talán nem az egyetlen, de bizonyonnyal állíthatóan egyike az utóbbi évek lokalitáskutatási, térségkutatási és faluantropológiai szempontú feltárásai közül a legjobbaknak. További, részletesebb elemzésére még érdemes lesz többször is visszatérni, akkor immár a kötet piacra kerülése és szélesebb körű olvasása után

megsokasodnak a válaszok, reflexiók, továbbgondolások, kritikai hangok és pártoló elfogultságok is...

Oláh Sándor kiérdemelte, mert megszigorította, kimunkálta, végigvitte, folytonosan felmutatta a Homoród-menti tájak népének, gondjainak, életút-kanyarulatainak és nyűglődéseinek, sikereinek és küzdelmeinek látteleleit (munkáiból a java többség elérhető itt: <http://olah.adatbank.transindex.ro/>) –, hogy kifejezzük legintenzívebb tiszteletünket munkái, vállalása, eredményei iránt. Aligha marad más további „feladat”, mint végre olvasni Őt...

Már csupán azért is, merthogy – mint legutolsón írása erre hitelesen utal – emlékezetkultúránk metamorfózisai immár a nyílt beszéd és a közösségi emlékezet történeti időbe vetett felelősségét mutatják fel megnyerő-meggyőző érvekkel. S mi több is: hitellel. Munkásságával kiérdemelte, hogy a fentebb megjelenített földrajzos-antropológus kutatók körébe mint tájtörténész-kutató kerüljön be, hogy „peremlétben”, mint a Tiszazug kutatói, a Homoród-vidéki társadalmi, gazdasági, mentális, kulturális, ökológiai folyamatok elemzése és értelmezése, a családi gazdaságok, a vallási élet, az életvitel, az ünnepek, a kulturális rendezvények és a természetföldrajzi jellemzőinek változáskövetése révén, s mélyebben a közösségi élet, a tájegységi és lokális identitás, valamint az életmód-változás és morálhistória körülmények vizsgálata által kerüljön az erdélyi tájak legkülönb kutatóinak sorába.